

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ

THEORETICAL ASPECTS OF CLASSIFICATION OF BANKING CRISES

Україна з моменту набуття незалежності встигла пережити три банківських кризи, ставши одним із рекордсменів за їх кількістю у світовій банківській практиці. Руїнівні наслідки останньої кризи, що почалася у 2014 році, наочно продемонстрували неефективність антикризових програм, розроблених як банками самостійно, так і Національним Банком України. Однією з причин такого слабого антикризового менеджменту є недостатній рівень дослідження теоретичної бази, яка стосується видів банківських криз. У статті систематизовано наявні в сучасній літературі класифікації банківських криз, виділені їхні переваги та недоліки. За результатами проведеного дослідження авторами запропоновано удосконалену класифікацію видів банківських криз, яка містить 13 критеріїв. Новизною розробленої класифікації є включення такого критерію, як «характер виникнення» кризи, який може мати як економічну, так і неекономічну природу, а також розширення кількості видів банківських криз за низкою ознак. Запропонована класифікація банківських криз має практичну цінність для розроблення антикризової програми на рівні як окремого банку, так і банківської системи загалом.

Ключові слова: банк, банківська криза, класифікація, системна криза, критерій.

Украина с момента приобретения независимости успела пережить три банковских

кризиса, став одним из рекордсменов по их числу в мировой банковской практике. Разрушительные последствия последнего кризиса, начавшегося в 2014 году, наглядно продемонстрировали неэффективность антикризисных программ, разработанных как банками самостоятельно, так и Национальным Банком Украины. Одной из причин столь слабого антикризисного менеджмента является недостаточный уровень проработанности теоретической основы, касающейся видов банковских кризисов. В статье систематизированы существующие в современной литературе классификации банковских кризисов, обозначены их преимущества и недостатки. По результатам проведенного исследования авторами предложена усовершенствованная классификация видов банковских кризисов, включающая 13 критериев. Новизной разработанной классификации является включение такого критерия, как «характер возникновения» кризиса, который может иметь как экономическую, так и неэкономическую природу, а также расширение числа видов банковских кризисов по ряду критериев. Предложенная классификация банковских кризисов имеет практическую ценность для разработки антикризисной программы на уровне как банка, так и банковской системы в целом.

Ключевые слова: банк, банковский кризис, классификация, системный кризис, критерий.

УДК 336.71:338.124.4

Фурсова В.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Національний аерокосмічний
університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Болдишева Н.В.

студент
Національний аерокосмічний
університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Ukraine has managed to survive three banking crises since the acquisition of independence, taking one of first places in the world banking practice in terms of the number of crises. The devastating consequences of the recent banking crisis, which began in 2014, have clearly demonstrated the ineffectiveness of anti-crisis programs developed both by banks themselves and by the National Bank of Ukraine. One of the reasons for such a weak anti-crisis management is the insufficient level of knowledge of the theoretical basis relating to the types of banking crises. Therefore, the issue of identification of types of banking crisis is extremely important for ensuring the country's security. The article contains critical analysis of the opinions of modern scholars on the identification of the main types of banking crises. The authors identified the advantages and disadvantages of existing approaches and proposed an improved classification of types of banking crises, which includes 13 criteria. The following classification criteria were proposed in the article: geographic distribution, scale of coverage, form of manifestation, complexity, duration, sources of origin, nature of occurrence, rigidity and depth of consequences, the stage of occurrence of the main cycles of life of banks, the possibility of management, the degree of predictability, banking crises, intensity of action. The novelty of the developed classification is the inclusion of such a criteria as the "nature of the occurrence" of the crisis, which can have economic and non-economic nature. Moreover the types of banking crisis were specified according to the criteria of the "source of origin" (internal, external, artificial) and "scope of coverage" (system, unit), as well as the number of types of banking crises according to the criteria: "toughness and depth of consequences" (introduced an average rigidity crisis) and "duration" (a medium-term crisis was proposed). The proposed classification of banking crises has practical value for developing an anti-crisis program, both at the level of the bank and the banking system as a whole.

Key words: Bank, Banking Crisis, Classification, Systemic Crisis, Criterion.

Постановка проблеми. Банківська система є ключовою ланкою фінансової системи, а її надійність має суттєвий вплив на добробут та економічний розвиток держави. Останні дослідження, які були проведені Міжнародним валютним фондом (МВФ) на прикладі 151 країни у період з 1970 р. по 2017 р., свідчать, що в більшості країні як мінімум спостерігався один випадок банківської кризи, а деякі з них пережили декілька таких криз. І тільки у 3 країнах банківська криза була більш ніж два рази за останні 48 років: Аргентина (4), Демократична Республіка Конго (3) та Україна (3) [1]. А остання банківська криза в Україні довела, що питання визначення сутності кризи, ідентифікації її видів та пошуку шляхів мінімізації її наслідків є вкрай важливими для забезпечення безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним аспектам поняття банківської кризи приділено багато уваги у сучасній економічній літературі. Серед науковців, які розглядали та вивчали сутність, види та причини виникнення банківських криз, доцільно виокремити О. Барановського, Е.В. Назарову, А.В. Обмелюхіна, О.І. Ларіну, Л.О. Петика, С.В. Федорову, В.В. Шпачука та ін. Але досить дискусійним залишається питання щодо визначення критеріїв класифікації та видів банківських криз, що й актуалізувало тему дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення класифікації видів банківських криз шляхом систематизація наукових опрацювань щодо визначення класифікаційних критеріїв та видів банківської кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Національний банк України під банківською кризою розуміє різку зміну зовнішніх та внутрішніх умов діяльності банківського сектору, що унеможливує виконання банківською системою своїх функцій та робить її неспроможною стабільно функціонувати [2].

Як, відмічає В.В. Шпачук, класифікувати банківські кризи необхідно з таких причин: 1) з метою систематизації отриманих раніше матеріалів досліджень; 2) для диференціації підходів та методів під час розроблення антикризових програм; 3) з метою удосконалення функцій нагляду регулятивних державних органів [3].

У сучасній літературі наведені класифікації банківської кризи, які містять різну кількість критеріїв. Але більшість авторів вважають основними класифікаційні критерії, які пов'язані з масштабом охоплення, формою прояву, гостротою, джерелами виникнення або наслідками прояву ризиків.

Так, наприклад, А.С. Назарова виділяє такі 3 класифікаційних критерії, як: форма прояву; об'єкт впливу; ступень ураження економіки [4]. Слід відмітити, що види криз за ознакою «ступінь ураження економіки» (мікроекономічна, макроекономічна, глобальна) збігаються з ознакою «рівень прояву», або «область розвитку» в інших авторів.

Л.О. Петик і С.В. Федорова пропонують 6 критеріїв класифікації банківських криз, такі як: рівень розвитку економіки країни; характер виникнення; причини виникнення; ступінь системності; форма прояву; масштаби наслідків [5]. Але автори, на жаль, не розкривають види банківських криз, які належать до кожного критерію.

Цікавою є класифікація А.В. Обмелюхіної, яка систематизувала напрацювання С.В. Дзюбана, С.А. Попова і К.А. Кирсанова, С.М. Гусарова та запропонувала такі ознаки, як: масштаб; характер реформаційних ризиків, які впливають на банківську галузь; походження ризику; стадія виникнення основних циклів життєдіяльності банків (фаза прояву); форма прояву; гострота і можливі наслідки; проблематика і причини виникнення; область розвитку [6]. Недоліком цієї класифікації є те, що автор не розкриває види банківських криз за декількома ознаками (походження ризику, гострота і можливі наслідки, проблематика і причини виникнення, область розвитку). Також не зовсім зрозумілим є критерій «характер реформаційних ризиків», згідно з яким банківські кризи поділяють на: кон'юктурні, політичні, економічні, фінансові. С.В. Дзюбан, наприклад, вважає, що на кон'юктурні та фінансові банківські кризи можна поділити за ознакою їхнього походження [7].

Досить змістовною є класифікація В.В. Шпачука, яка містить 10 критеріїв, такі як: масштаб поширення; рівень прояву; географічне поширення; склад; тривалість; віддаленість наслідків; жорсткість

та глибина наслідків; форма прояву; ступень передбачуваності; регулярність прояву [3]. Але види банківської кризи за критеріями «масштаб поширення» (системна, локальна, часткова), «рівень прояву» (світова, криза на макрорівні, криза на макрорівні) та «географічне поширення» (світова, регіональна, локальна (місцева)) мають схожі ознаки, у зв'язку з чим доцільно було б уточнити їхні відмінності. Дискусійним, на нашу думку, є також класифікаційний критерій «регулярність прояву», згідно з яким банківські кризи автор поділяє на періодичні та проміжні. Але, на жаль, не наведено прикладу такого роду банківських криз у світовій практиці.

За результатами останніх досліджень О.І. Лариної запропоновані такі класифікаційні ознаки для виявлення видів банківських криз, як: масштаб охоплення; форма прояву; ступінь відособленості від інших суспільних систем; джерела виникнення банківської кризи; механізм вирішення банківських криз; період протікання; наслідки [8]. Заслугує на увагу така ознака, як «механізм вирішення банківських криз», відповідно до якої кризи бувають ті, які можна вирішити за рахунок внутрішніх механізмів самих банків, та ті, які вирішуються за рахунок зовнішньої допомоги.

Найбільшу кількість критеріїв (14) запропонував український дослідник С.Б. Манжос для визначення видів банківських криз, а саме: чинники виникнення; масштаб поширення; глибина дії; тривалість впливу; етапи життєвого циклу; можливість подолання; стратегія розвитку банку; інтенсивність дії; можливість виникнення; прояв у часі; ступінь управління; характер прояву; характер перетікання; функції управління [9]. Заслужують на увагу такі ознаки, як «інтенсивність дії», яка характеризує швидкість поширення кризи, та «ступінь управління», яка відображає здатність банку формувати та впроваджувати антикризову політику, а Національного банку – виконувати його функцію як регулятора банківської системи. До недоліків можна віднести те, що за критеріями «етапи життєвого циклу» та «стратегія розвитку банку» види кризи є тотожними. Дискусійною також є ознака класифікації «функції управління», оскільки, на нашу думку, йдеться здебільшого про ризики, які виникають у процесі управління, а не види кризи.

Але, на жаль, у жодній класифікації не розглянуто таку ознаку, як «характер виникнення», який має як економічну, так і неекономічну природу. Це знижує можливості банків удосконалювати власну антикризову систему управління та можливості НБУ для ефективного регулювання діяльності банківської системи.

Таким чином, базуючись на узагальненні наведених класифікаційних критеріїв, можна запропонувати розширену класифікацію, яка містить найбільш важливі ознаки для формування ефективної політики антикризового менеджменту (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація банківських криз

Класифікаційні критерії	Види банківських криз
1	2
– за географічним поширенням	Локальна – охоплює банківську систему окремої країни, діє в межах національного масштабу. Причиною її виникнення зазвичай є внутрішні макроекономічні чинники.
	Регіональна – охоплює банківські установи в межах окремого регіону.
	Світова (глобальна) – охоплює банківські системи декількох країн світу.
– за масштабом охоплення	Системна – охоплює більшість установ банківської системи країни.
	Одинична – охоплює окремі, одиничні банківські установи.
– за формою прояву	Явна (відкрита) – легко викривається та протікає примітно, проявляється у вигляді кількісних та якісних кризових параметрів банківської системи.
	Латентна (прихована) – має прихований характер, коли більшість банків неспроможні виконувати свої функції, але банківська система й досі продовжує працювати.
– за складом	Складна – розповсюджується на інші суспільні системи та може супроводжуватись іншими кризами (платіжною, валютною, соціально-політичною кризою, кризою суверенного боргу).
	Проста – пов'язана тільки з учасниками банківської системи та її клієнтами.
– за тривалістю	Довгострокова – має значну тривалість, характеризується складністю та негативними наслідками, часто є причиною недосконалого управління.
	Середньострокова – тривалістю до одного року.
	Короткострокова – не має значних складнощів, їх можливо швидко подолати у строки до одного кварталу.
– за джерелами виникнення	Внутрішня – викликана внутрішніми щодо банківської системи факторами (наприклад, неефективне управління у конкретних банках).
	Зовнішня – викликана зовнішніми макроекономічними факторами (наприклад, падіння цін на ринках, неплатоспроможність будь-якого сектору економіки та ін.).
	Штучна (спровокована, інфекційна) – викликана панікою населення, коли закриття одного великого банку породжує недовіру вкладників до всієї банківської системи і вкладники масово вилучають свої вклади.
– за характером виникнення	Криза, зумовлена впливом економічних факторів (як, наприклад банківська криза в Україні у 2008–2009 рр., яка була зумовлена світовою фінансовою кризою у 2007–2008 рр.).
	Криза, зумовлена впливом неекономічних факторів (як, наприклад банківська криза в Україні у 2014–2015 рр., причиною виникнення якої стали політичний конфлікт і військові дії).
– за жорсткістю та глибиною наслідків	Жорстка – супроводжується тривалою та глибокою рецесією, яка зазвичай призводить до ліквідації значної кількості банківських установ. Тобто проходить так зване «очищення» банківської системи та зміна структури банківської системи.
	Середньої жорсткості – приводить до реорганізації або націоналізації банківських установ.
	Легка, неглибока – є нетривалою, має несуттєві негативні наслідки, легко керується, може бути передбачена. Діяльність суб'єктів банківської системи може бути швидко відновлена.
– за стадією виникнення основних циклів життєвості банків	Криза зародження – виникає на стадії впровадження нового банку на ринку банківських послуг. Основна причина – неправильна оцінка маркетингового середовища банку.
	Криза затвердження – може виникнути на етапі розвитку банківської установи у результаті помилок в управлінні банком, низьких темпів зростання клієнтів банку або з інших причин.
	Криза стабілізації – може виникнути на етапі стабілізації банку у результаті стратегічних або тактичних помилок в управлінні банком.
	Криза старіння – зумовлена появою нових інноваційних продуктів, які банк не в змозі запропонувати своїм клієнтам з різних причин, погіршенням якості менеджменту банку, зниженням контролю з боку акціонерів та іншими причинами.
– за можливістю управління	Керована – це криза, яка може бути врегульована на рівні банку (якщо останній має необхідні фінансові та управлінські ресурси) або на рівні Національного банку за допомогою адміністративних або індикативних методів.
	Некерована – не може бути врегульована або на рівні банку, або на рівні Національного банку у зв'язку з відсутністю необхідних фінансових, управлінських ресурсів або недовірою наявних методів управління в кризових умовах.
– за ступенем передбачуваності	Передбачувана – являє собою закономірне, прогнозоване явище, яке настає як певна стадія циклу, функціонування або розвитку банківської установи (банківського сектору).
	Непередбачувана – є несподіваною, раптовою. Виникає в результаті впливу певних форс-мажорних обставин, значних помилок в управлінні.
– за механізмами розв'язання банківських криз	Банківські кризи, ліквідація яких сталася з використанням тільки внутрішніх механізмів конкретних банків.
	Банківські кризи, ліквідація яких сталася з використанням зовнішньої допомоги (з використанням допомоги державних органів).

1	2
– за інтенсивністю дії	Уповільнена криза – розвивається поступово, що дає можливість управлінському персоналу діагностувати її на початкових стадіях та своєчасно розробити механізм її нейтралізації.
	Інтенсивна криза – швидко поширюється на всі види діяльності банку та сприяє виникненню нових супутніх їй явищ.
	Реактивна криза – має надзвичайно швидкий характер виникнення кризових явищ, миттєво поширюється та має руйнівний характер.

Джерело: складено авторами за даними [2-9]

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, критичний аналіз підходів до визначення класифікаційних критеріїв банківських криз зумовив формування авторського підходу до систематизації їх видів. Запропонована класифікація банківських криз має 13 ознак, новою з яких є критерій «характер виникнення». До того ж було уточнено види банківської кризи за ознаками «джерела виникнення» (внутрішня, зовнішня, штучна) і «масштаб охоплення» (системна, одинична), а також розширено кількість видів банківських криз за критеріями: «жорсткість та глибина наслідків» (впроваджено кризу середньої жорсткості) та «тривалість» (запропоновано середньострокову кризу). Завдяки удосконаленій класифікації видів банківських криз з'являється можливість розробляти диференційовані підходи щодо формування антикризової програми на рівні як банку, так і банківської системи загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Laeven L., Valencia F. Systemic Banking Crises Revisited. IMF Working Paper. *International Monetary Fund*. September 2018. 48 p.
2. Офіційний сайт Національного банку України. Глосарій банківської термінології. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123133&cat_id=122978 (дата звернення 11.05.2019).
3. Шпачук В.В. Криза банку та банківської системи: основні поняття, суб'єкти державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=155> (дата звернення 08.05.2019).
4. Назарова Е.В. Антикризисное управление кредитными организациями. М.: Изд. центр ЕАОИ. 2007. 237 с.
5. Петик Л.О., Федорова С.В. Кризи банківської системи: характеристики та критерії класифікації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.2. С. 225-230.
6. Обмелюхина А.В. Типологизация кризисных ситуаций в банковской системе. *Экономические науки*. 2009. № 12 (61). С. 364-366.
7. Дзюбан С.В. Антикризисное управление коммерческими банками в условиях реструктуризации банковской системы: автореф. дис ... канд. экон. наук. 08.00.10. Санкт-Петербург: Оренбургский гос. ун-т. 2003. 24 с.
8. Ларина О.И. Банковские кризисы: проблемы их идентификации и преодоление. *Управление*. 2017. № 2 (16). С. 9-14.
9. Манжос С.Б. Дослідження проблеми типологізації криз у банку. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2013. № 2 (15). С. 145-154.

REFERENCES:

1. Laeven L., Valencia F. *Systemic Banking Crises Revisited*. IMF Working Paper. International Monetary Fund. September 2018. 48 p.
2. Офіційний сайт Національного банку України. *Ghlosarij bankivskojji terminologhiji*. [Glossary of banking terminology]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123133&cat_id=122978 (accessed 11 may 2019).
3. Shpachuk V.V. *Kryza banku ta bankivskojji systemy: osnovni ponjattja, sub'jekty derzhavnogho upravlinnja*. [The crisis of the bank and the banking system: the main concepts, subjects of public administration]. Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvytok. 2010. № 7. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=155> (accessed 08 may 2019).
4. Nazarova E.V. *Antikrizisnoe upravlenie kreditnymi organizatsiyami*. [Anti-crisis management of credit organizations]. M.: Izd. tsentr EAOI. 2007. 237 p.
5. Petyk L.O., Fedorova S.V. *Kryzy bankivskojji systemy: kharakterystyky ta kryteriji klasyfikaciji*. [Crises of the banking system: descriptions and criteria of classification]. Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. 2010. Vyp. 20.2. P. 225-230.
6. Obmelyukhina A.V. *Tipologizatsiya krizisnykh situatsiy v bankovskoy sisteme*. [Typologization of crisis situations in the banking system]. Ekonomicheskie nauki 2009. № 12 (61) P. 364-366.
7. Dzyuban S.V. *Antikrizisnoe upravlenie kommercheskimi bankami v usloviyakh restrukturyzatsii bankovskoy sistemy*. [Anti-crisis management of commercial banks in the conditions of restructuring of the banking system]. (PhD Thesis). Sankt-Peterburg: Orenburgskiy gos. un-t. 2003, 24 p.
8. Larina O.I. *Bankovskie krizisy: problemy ikh identifikatsii i preodolenie*. [Banking Crises: Identification Problems and Resolution]. *Upravlenie*. 2017. № 2 (16). P. 9-14.
9. Manzhos S.B. *Doslidzhennja problemy typologhizaciji kryz u banku*. [Investigation of the problem of typology of crises in a bank]. Visnyk Skhidnojevropejskogho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. 2013. № 2 (15). P. 145-154.

Fursova Viktoriya

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
 Senior Lecturer at Department of Finance
 National Aerospace University
 «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy

Boldysheva Nataliya

Student
 National Aerospace University
 «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy

THEORETICAL ASPECTS OF CLASSIFICATION OF BANKING CRISES

Banking crises are highly disruptive events which lead to sustained declines in economic activity, financial intermediation, and ultimately in welfare. It is then no surprise that academics and policymakers devote significant efforts to develop models to attempt to predict crises and to design policies to resolve them and mitigate their economic impacts. But much of these efforts crucially depend on the proper identification of the types of crises. Ukraine in the last 20 years has had three banking crises which have reduced the reliability of the banking sector and led to large losses. Therefore, the research of types of the banking crisis is especially important for Ukraine.

The purpose of the study is to improve the classification of types of banking crises by systematizing scientific researches about the definition of classification criteria and types of banking crisis.

Methods of research – general scientific; comparative analysis; grouping; system-structural analysis.

Results. The literary review has showed a lack of a unified approach to classification of types of banking crises. Most authors highlight next classification criteria's: scale of coverage, form of manifestation, severity, source of origin or effects of risks. The research showed the advantages and disadvantages of existing approaches of identification of types of banking crises in the modern literature. For example, such a feature as "nature of occurrence", which has both an economic and an uneconomic nature, is not considered in any classifications. It reduces the ability of banks to improve their own anti-crisis management system, and the ability of the National Bank of Ukraine to regulate the banking system more effectively.

Also the authors proposed an improved classification of types of banking crises, which includes 13 criteria. The following classification criteria were proposed in the article: geographic distribution, scale of coverage, form of manifestation, complexity, duration, sources of origin, nature of occurrence, rigidity and depth of consequences, the stage of occurrence of the main cycles of life of banks, the possibility of management, the degree of predictability, banking crises, intensity of action. The novelty of the developed classification is the inclusion of such a criteria as the "nature of the occurrence" of the crisis, which can have economic and non-economic nature. Moreover the types of banking crisis were specified according to the criteria of the "source of origin" (internal, external, artificial) and "scope of coverage" (system, unit), as well as the number of types of banking crises according to the criteria: "toughness and depth of consequences" (introduced an average rigidity crisis) and "duration" (a medium-term crisis was proposed).

Conclusions and practical value of the article. The author's classification, which is presented in the article has great practical value for banking institutions. Due to the improved classification of types of banking crises, it is possible to make a difference approaches to the development of an anti-crisis program, both at the level of the bank and the banking system as a whole.